

Je okolie Kremnice miestom najstaršieho výskytu čarodejky škvrnatej (*Mimulus guttatus* DC.) na Slovensku?

Kremnica – the oldest place of occurrence of the Common Monkey Flower (*Mimulus guttatus* DC.) in Slovakia?

KAROL MARHOLD

Botanický ústav SAV, Dúbravská cesta 14, 842 23 Bratislava

Data on the occurrence of *Mimulus guttatus* DC. in Slovakia are given. There is some uncertainty about the oldest place of occurrence of the species in Slovakia, as the two oldest records, namely from 1881 from the vicinity of the town of Kremnica (the Kremnické vrchy Mts) and that of 1884 from nearby the town of Hnilec are unclear. The first reliable record dates back to 1885 when the species was collected nearby Kremnica. The presented data complete the account of localities of the species published in a recent volume of the Flora of Slovakia ("Flóra Slovenska V/2").

Hajdúk (1970) uvádza ako najstarší doklad o výskyte pôvodom amerického druhu *Mimulus guttatus* DC. (Scrophulariaceae) na Slovensku herbárovú položku, ktorú zbierala Textorisová v roku 1887 pri Kremnici. Nie je, ale celkom jasné, kedy bol vlastne tento druh pri Kremnici zbieraný po prvý raz. Na schedu Hajdúkom spomínanej položky z herbára Václava Vraného, Vraný sám pripísal „l. VII. 1881 ego“ (obr. 1), čo by mohlo znamenať, že druh sám na príslušnej lokalite videl alebo zbieral už v roku 1881. Na tejto položke, deponovanej v herbári BRA, sú tri rastliny a nemožno vylúčiť, že časť materiálu pochádza zo zberu Izabely Textorisovej a časť zo zberu Václava Vraného. Zberu Textorisovej z roku 1887 predchádza okrem toho ešte zber Borbása z roku 1885 a jej vlastný zber z roku 1886 (oba z okolia Kremnice, pozri nižšie). Je pozoruhodné, že hoci prvý publikovaný údaj o kremnickej lokalite pochádza až z roku 1901 (Holuby 1901: 6, „Umgebung von Kremnitz“, uvedené ako *Mimulus luteus* L.; doklad: In dumetis ad Kremnicium in Hungaria, VII. 1898, leg. Brancsik, det. Holuby, PRC; Holuby píše, že tento materiál dostal „unter dem irrigen Namen *Tozzia carpathica* Voloszcz [sic!]“), lokalita bola zrejme medzi botanikmi vo vtedajšom Uhorsku známa a zoznam zberateľov na tejto lokalite by sa mohol považovať takmer za prehľad osobností „Kto je kto v uhorskej botanike“. V súčasnosti je lokalita tohto druhu pri Kremnici v blízkosti Prírodnej rezervácie Bujacia lúka vo Zvolenskej doline. Ide o dolinu na severovýchodnom okraji mesta Kremnica, ktorá sa (alebo jej časti) označovala v

minulosti ako Sohlergrund, Solerthal, Zólyom-völgy, Bystrická alebo aj Partizánska dolina. Čarodejka škvrnitá tu rastie v malom potôčiku pri horárni (1976 Marhold, BRA; 1998 Marhold, SAV). V roku 1972 som ju zbieral v tej istej doline neďaleko pily, pri hrobe z druhej svetovej vojny (1972 Marhold, BRA) (zrejme identická lokalita so zberom Májovského z roku 1986, pozri nižšie).

Pravdepodobne nedopatrením alebo nepozornosťou sa stalo, že v nedávno publikovanom zväzku diela Flóra Slovenska sú zverejnené neúplné, resp. nepresné, údaje o výskyte druhu *Mimulus guttatus* v Kremnických vrchoch (Zahradníková 1998). Hoci vo všeobecnej charakteristike výskytu tohto druhu na Slovensku sa výskyt v Kremnických vrchoch uvádza, vo výpočte lokalít toto územie na prvý pohľad chýba. Zo Slovenského stredohoria (okres 14) sa uvádzajú iba údaje o výskyte v podokrese 14a: „Nová Baňa (Kaiserová 1943 SLO). - Zvolenská dolina (Futák 1932e: 282; 1939 [správne 1929] SLO)“. Ani jedna z lokalít nie je zachytená na mape (Zahradníková 1998: 78). Lokalita „Zvolenská dolina“ však v skutočnosti patrí do Kremnických vrchov, ako už bolo uvedené vyššie.

Kremnická lokalita však nie je jedinou možnou najstaršou lokalitou tohto druhu na Slovensku. Ak by sme nezohľadnili Vraného poznámku na Textorisovej položke, prichádza na rad nanešťastie tiež problematický doklad (uložený v herbári BP), ktorý na Spiši zbieral Szépligeti v auguste roku 1884. Lokalitu na položke označil ako „Comt. Scepusiensis, Nyirecz“ (obr. 2). Na dobových mapách ani v zoznamoch obcí Spiša však tento miestny názov nefiguruje. Nepodarilo sa ho upresniť ani v Prírodovednom múzeu v Budapešti. Dlhoročný znalec Spiša, historik I. Chalupický sa domnieva, že ide o zlé počutie názvu obce a že by mohlo ísť v skutočnosti o obec Hnilec. Toto vysvetlenie sa zdá byť dosť pravdepodobné, lebo v blízkosti tejto obce (pri Hnilčíku) bol druh nájdený o jedenásť rokov neskôr.

Otázku najstaršieho výskytu čarodejky škvrnitej na Slovensku tak nemožno jednoznačne uzavrieť. Najstarším, celkom jednoznačným údajom je však Borbášov zber z okolia Kremnice z roku 1885.

Ďalej uvádzam prehľad herbárových a s nimi súvisiacich literárnych dokladov *Mimulus guttatus* (až do roku 1914 všetky pôvodne determinované ako *Mimulus luteus* L.) z územia Slovenska v študovaných herbároch BRA, SLO, BP, PR, PRC a SAV (v herbároch W a WU nebol nájdený žiadny doklad tohto druhu zo Slovenska). Dopĺňajú a upresňujú informácie o histórii výskytu tohto neofytu na Slovensku v diele Flóra Slovenska a v iných prácach, ktoré sa zaoberajú jeho súčasným výskytom (Hajdúk 1970, Hrivnák 1996, Hrivnák & Cvachová 1997). Fytogeografické členenie je podľa Futáka (1984).

14a. Pohronský Inovec: Nová Baňa, pri Hrone [7577/d] (VII. 1943 Kaiserová, SLO).

14c. Kremnické vrchy: [všetko 7279/d] Kremnitz, Sohlergrund (I. VII.1881 Vraný?, BRA; 21. VIII. 1887 Textoris, BRA, oba údaje na tej istej schede); in humidis Cremnitzii (VII. 1885

Borbás, BP); Kremnica, Sohlergrund (20. VIII. 1886 [Textorisová], SLO); Kremnitz, Sohlergrund (VII. 1898 Brancsik, BRA); v jarkoch pri Kremnici (VII. 1898 Brancsik, BRA); Kremnitz: Jägerhorn [dnes chata Toliar, vo Zvolenskej doline] sponte nascens (VIII. 1898 Brancsik, BP); secus rivulos ad Körmöcbánya [Kremnica], valle Hüsüvölgy et Zólyomivölgy (12. VIII. 1899 Simonkai, BP); Körmöcbánya: Zólyomvölgy, egészen a Goldbrunn aljáig [Zlatá studňa] (29. VII. 1907 Jávorka, BP; Jávorka 1924-1925: 994); Körmöcbánya, a Zólyomi völgyben (26. VIII. 1911 Moesz, BP); Bachufer im Solerthale bei Kremnitz (4. VIII. 1912 Pax, BP); in valle Zólyom-völgy pr. Körmöcbánya (VII. 1913 Margittai, BRA); s.a. Margittai, PRC); ad ripam rivuli „Körmöczi vízvezeték“ in valle Zólyom, pr. Körmöcbánya (2. VII. 1913 Margittai, BP); pr. Körmöcbánya (VI. 1913 Margittai, PRC); in valle Zólyom, pr. Körmöcbánya (VI. 1914 Margittai, BP); Zvolenská dolina pri Kremnici (VII. 1929 Futák, SLO; Futák 1932: 282); pr. opp. Kremnica, ad rivulos (27. VIII. 1963 Moldvai, BP); Kremnické pohorie, Krahule (16. VIII. 1969 Schwarzová, SLO); Kremnica NE, pila v doline s vodárnou (2. VII. 1986 Májovský, SLO).

14f. **Javorie:** distr. Zvolen, apud. pag. Podkriváň [7482/d] (20. VII. 1947 J. Dostál, PRC).

15. **Slovenské rudohorie:** Hriňová, Biele Vody [7383/d] (15. VIII. 1977 Zahradníková, SAV; 31. VII. 1985 Goliašová, SAV; 15., 16. VIII. 1991 Goliašová, SAV); in convalle Brôtovo sub silva virginea Dobročský prales [7284/c] (1. IX. 1961 Pouzar, PR); Drahovská dolina [7384/c] (4. VII. 1974 Beracko, SLO); medzi obcami Pohorelou a Valkovňou [7186/c] (3. IX. 1962 Záborský, SLO); Muráňská vysočina, v řece Hronu u Zlatna [7186/c] (15. VII. 1947 Hendrych, PR; Hendrych 1969: 185); Látky [7483/b] (21. VIII. 1970 Májovský, SLO; 16. VI. 1971 Činčura, SLO; 27. IX. 1992 Zaliberová, BRA); Comt. Scepusiensis, Nyirecz [Hnilec?] [7189/c] (VIII. 1884 Szépliget, BP); am Eisenbach [Hnilčík] oberhalb Mérény [Nálepkovo] [7189/a] (12. VIII. 1895 Pax, BP; Pax 1898: 176); Szepes megye: Fekete hegy [Nálepkovo, časť Čierna hora] [7189/d] (VII. 1889 Szépligeti, BP; Jávorka 1924-1925: 994).

22. **Nízke Tatry:** A Királyhegy tövében egy a Garamba siető patak mentén Telgárt és Vereskő között tömegesen [na úpätí Kráľovej hole, pri potoku medzi Telgártom a Červenou Skalou] [7186/d] (23. VII. 1926 Lengyel, BP; Lengyel 1927: 422); u potoka u Červené Skály [7186/d] (VII. 1927 Trapl, PRC).

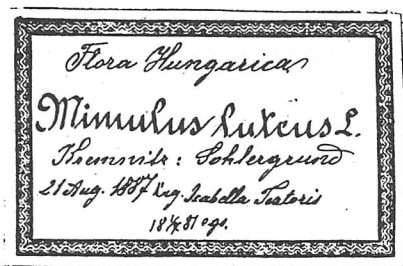
Je tiež zaujímavé, že najstaršie lokality tohto druhu na Slovensku [Kremnica (1881[?]) alebo 1885), Hnilec (?) (1884), Nálepkovo, časť Čierna hora (1889)] pravdepodobne súvisia s nemeckým osídlením. Možno preto uvažovať, že sa k nám tento druh dostal z Nemecka, kde bol pestovaný ako ozdobná rastlina a ako splanelý bol zaznamenaný už v roku 1824 v Oldenburgu (Meyer & van Dieken 1949, Hartl 1965). Súvislosť s nemeckým osídlením sa pokladá za pravdepodobnú aj pri výskyte tohto druhu v Čechách, kde ho prvýkrát zaznamenali ako splanelý v roku 1853 na lokalite Kačina (Peyl, PRC), druhý nález pochádza z roku 1877 z lokality Ččyně na Prachaticku (Claudi, PRC) (Pyšek, in litt.).

Pod'akovanie: Autor si dovoľuje pod'akovať kurátorom herbárov BP, BRA, PR, PRC, SLO, W a WU, osobitne Dezső Kovátsovi a Jiřimu Hadincovi, za umožnenie prístupu k herbárovým dokladom, resp. za poskytnutie informácií o herbárových položkách, Judite Kochjarovej za prezretie budapeštianskeho herbára, docentovi I. Chaluppeckému za informáciu k nejasnej lokalite Szépligetihó zberu, Jozefovi Somogyimu za recenzné pripomienky, ako aj Petrovi Pyškovi za údaje o najstarších lokalitách čarodejky

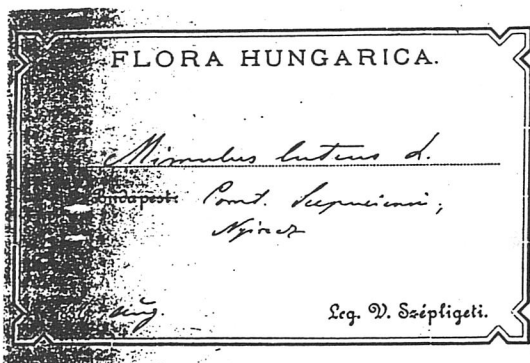
škvrnitej v Čechách. Práca na tomto článku bola podporená z grantu agentúry VEGA, Bratislava, číslo 4106.

Literatúra

- Futák J., 1932: Príspevok k poznaniu kvetny Slovenska. - Věda Přír. 13: 281-283.
- Futák J., 1984: Fytogeografické členenie. pp. 418-420. - In: Bertová L. (ed.), Flóra Slovenska IV/1, Veda, Bratislava.
- Hajdúk J., 1970: Výskyt druhu *Mimulus guttatus* DC. v Západných Karpatoch. - Zborn. Slov. Nár. Múz., Přír. Vedy, 26/1: 41-43.
- Hartl D., 1965: 17. *Mimulus* L. pp. 243-251. - In: Hegi G., Illustrierte Flora von Mittel-Europa VI/1, ed. 2. Carl Hanser Verlag, München.
- Hendrych R., 1969: Flora montium Muranensium. - Acta Univ. Carol., Biol. 1968/2: 95-223.
- Holuby J. L., 1901: Kleine Beiträge zur Flora des Presburger Comitates. - Verh. Vereins Naturk. Presburg N. F. 12 (1900): 3-30.
- Hrivnák R., 1996: Poznámky k výskytu dvoch zavlečených druhov flóry Slovenska. - Chránené územia Slovenska 27: 18.
- Hrivnák R. & Cvachová A., 1997: Výskyt vybraných zavlečených druhov vyšších rastlín v južnej časti stredného Slovenska. pp. 136-143. - In: Eliáš P. (ed.), Invázie a invázne organizmy, SNK SCOPE & SEKOS. Nitra.
- Jávorka S., 1924-1925: Magyar flóra. Budapest.
- Lengyel G., 1927: Az Alacsony Tatra flórájából. I. (Aus der Flora der Niederen Tatra I.). - Magyar Bot. Lapok 25 (1926): 416-424.
- Meyer W. & van Dieken J., 1949: Pflanzenbestimmungsbuch für die Landschaften Oldenburg und Ostfriesland sowie ihre Inseln. Oldenburger Verlagshaus, Oldenburg.
- Pax F., 1898: Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen I. Wilhelm Engelmann, Leipzig.
- Zahradníková K., 1998 (,1997“): 6. *Mimulus* L. Čarodejka. pp. 76-79. - In: Goliašová K. (ed.), Flóra Slovenska V/2, Veda, Bratislava.

Obr. 1. Scheda herbárovej položky, zbieranej Textorisovou, ktorá pochádza z herbára Václava Vraného (dnes v herbári BRA)
 The label of the specimen collected by Textorisová and originally deposited in Václav Vraný's herbarium (now in BRA)

Obr. 2. Scheda herbárovej položky, zbieranej Szépligetim na lokalite „Nyirecz [?]” v auguste roku 1884 (herbár BP)
 The label of the specimen collected by Szépligeti at “Nyirecz [?]” in August 1884 (BP).